

Тұрсын Әділет

Халықаралық Тараз инновациялық институты, магистрант

БӘСЕКЕЛЕСТІК ОРТАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Шағын және орта бизнестің дамуы аймақтың дамуы мен оның тиімділігін арттыруда үлкен маңызға ие. Шағын кәсіпорындардың нарықтық экономикалық жүйеде рөлі өте маңызды, өйткені іс жүзінде дәл осы құрылымдар кәсіпкерлік дамыған нарықтық экономиканың кепілі болып табылады. Дамыған елдерде шамамен кәсіпорындардың 55-60% шағын және орта бизнес саласында шоғырланған және ішкі жалпы өнімнің жартысына жуығы осы кәсіпорындармен өндіріледі. Шағын және орта бизнес бүгінде тұрақты экономикалық және саяси дамудың өзегі болып табылады.

Нарықтық экономикасы бар жүйеде шағын кәсіпорындардың жұмыс істеуінің басты шарты болып табылатын бәсекелестік тауарлар мен қызметтер бағаларының өсуін тежеуге мүмкіндік береді және кәсіпкерлерді өнім сапасын үнемі жақсартуға және жаңа технологияларды енгізуге шақырады. Шағын кәсіпкерлік мемлекеттегі жұмыссыздық мәселелерін ішінара шешеді, ал дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде азаматтардың 50-ден 90% -на дейін осы салада жұмыс істейді.

Осыған байланысты Қазақстандағы шағын кәсіпорындардың экономикалық мәселелерін ғылыми талдау аймақтың тұрақты экономикалық дамуын қамтамасыз ету үшін ерекше маңызға ие.

Шағын кәсіпорын - бұл экономикалық және қаржылық тәуелсіздік деңгейі жоғары, персонал саны аз, құрылымы жеңілдетілген, сонымен қатар нарық қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағдарланған және өзінің экономикалық құрылымдарын тез қайта құруға қабілетті заңды тәуелсіз кәсіпорын деп саналады [1].

Шағын кәсіпорынды азаматтар, мемлекеттік, арендалық, ұжымдық, бірлескен кәсіпорындар, қоғамдық ұйымдар және олардың кәсіпорындары, кооперативтер, акционерлік қоғамдар, шаруашылық серіктестіктер, кәсіпкерлік бірлестіктер, заңды тұлғалар болып табылатын басқа да кәсіпорындар мен ұйымдар құра алады.

Шағын кәсіпорындарға мыналар тән:

- құқықтық тәуелсіздік;
- кәсіпкерлік кірістер алу мақсатында капиталды меншік иесінің немесе серіктес-меншік иелерінің кәсіпорынды басқаруы;
- кәсіпкерлік субъектісінің негізгі көрсеткіштері тұрғысынан шағын мөлшері: жарғылық капитал, активтер, айналым (пайда, кіріс); қызметкерлер саны.

Шағын кәсіпорындардың рөлі келесі алты қызметпен сипатталады. Біріншіден, шағын өндіріс нарық конъюнктурасының өзгеруіне тезірек жауап береді, нарықтық экономикаға алпауыт кәсіпорындарға қол жетімсіз икемділік береді. Екіншіден, шағын бизнес пайдаланылмаған қаражатты жұмылдыруда тиімдірек. Мұндай бизнес болмаған жағдайда бұл ресурстар пайдаланылмайды. Үшіншіден, шағын кәсіпкерлік халықты жұмыспен қамту мәселесін шешуде маңызды рөл атқарады. Өнеркәсібі дамыған елдерде бұл барлық жұмыспен қамтылғандардың 50-60% дейін және жаңа жұмыс орындарының 70-80% дейін құрайды. Бесіншіден, маңызды рөл, жоғарыда атап өткендей, ғылыми-техникалық прогресті дамытудағы ұсақ өндіріс орын алады. Америка Құрама Штаттарында барлық ғылыми-техникалық әзірлемелердің (дербес компьютерлер, көшірме машиналар) 50%-ы шағын бизнеске тиесілі. Алтыншыдан, шағын кәсіпкерлік әлеуметтік шиеленісті жеңілдетуде таптырмас рөл атқарады. Дағдарыстың қиын кезеңінде халық осында жұмыс табады және өз қабілеттерін пайдаланады [2].

Шағын фирмаларға мыналар тән:

- нарық сұранысына жедел жауап беру;
- мамандандырудың жоғары деңгейі;

- перспективалы бағыттарға ресурстарды жұмылдыру мүмкіндігі.

Шағын кәсіпкерліктің бірқатар артықшылықтары бар:

- меншік иелерінің көбеюі, бұл қоғамдағы саяси тұрақтылықтың негізгі кепілі ретінде орта таптың қалыптасуын білдіреді;

- азаматтардың табысын көбейтетін және әр түрлі әлеуметтік топтардың әл-ауқатындағы диспропорцияны түзететін экономикалық белсенді халық үлесінің артуы;

- шағын бизнеске жігерлі, қабілетті азаматтардың тартылуы;

- капиталды шығындары салыстырмалы түрде төмен жаңа жұмыс орындарын құру, әсіресе қызмет көрсету саласында;

- мемлекеттік секторда босатылған жұмысшыларды, сондай-ақ халықтың әлеуметтік осал топтарының өкілдерін жұмыспен қамту;

- жұмыс орнында біліктілігін алатын, формалды білімі шектеулі жұмысшыларды пайдалану арқылы кадрларды даярлау;

- технологиялық, техникалық және ұйымдастырушылық жаңалықтарды әзірлеу және енгізу. Бәсекеде аман қалу үшін кішігірім формалар тәуекелге бел буып, жаңа жобалар жасайды;

- беделді фирмалар жеткіліксіз деп санайтын жаңа нарықтарды игеру арқылы ірі компаниялардың өндірістік тиімділігін жанама түрде ынталандыру;

- өндірушілердің монополиясын жою, бәсекелестік ортаны құру;

- талап етілмейтін материалды, қаржылық және табиғи ресурстарды жұмылдыру, сондай-ақ оларды тиімді пайдалану;

- көп еңбек сыйымды өнімдерді шығару кезіндегі капитал мен жұмыс күшінің арақатынасы мен капитал сыйымдылығының төмендеуі, инвестициялардың тез қайтарымы;

- экономиканың әртүрлі салалары арасындағы байланысты жақсарту.

Сонымен қатар, шағын бизнес иелері үнемдеуге және инвестициялауға бейім, олар әрдайым табысқа жету үшін жеке мотивацияның жоғары деңгейіне ие, бұл кәсіпорынның жалпы қызметіне оң әсер етеді.

Алайда, шағын кәсіпкерліктің тәжірибесі көрсеткендей, шағын бизнестің

де белгілі бір кемшіліктері бар, олардың арасында ең маңыздыларын анықтауға болады:

- тәуекелдің неғұрлым жоғары деңгейі, демек, нарық жағдайындағы құбылмалылықтың жоғары деңгейі;
- ірі компанияларға тәуелділік;
- өз бизнесіңізді басқарудағы кемшіліктер;
- менеджерлердің әлсіз құзыреттілігі;
- кәсіпкерлік жағдайының өзгеруіне сезімталдықтың жоғарылауы;
- қосымша қаражат алу және несие алу кезіндегі қиындықтар;
- іскери серіктестердің келісімдер жасасу кезіндегі белгісіздік пен немқұрайлылық және т.б. [3].

Осылайша, шағын бизнес бәсекелі ортаны қалыптастыруға айтарлықтай үлес қосады. Ірі инвестицияларды қажет етпейтін және ресурстардың айналымдылығының жоғары жылдамдығына кепілдік беретін шағын кәсіпорындар экономиканы қайта құру, тұрақсыздандыру жағдайында тұтыну тауарлары нарығын қалыптастыру мен қанықтыру мәселелерін тез және үнемді шешуге қабілетті. Қазақстан экономикасы және шектеулі ресурстар. Шағын науқан тұтынушылардың сұранысының өзгеруіне жедел жауап қайтарады және сол арқылы тұтыну нарығында қажетті тепе-теңдікті қамтамасыз етеді. Шағын бизнес өсіп келе жатқан жұмыссыздық проблемасын жеңілдетіп, жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

- 1 Құрманбаев С.К., Аділбеков М. Кәсіпкерлік: оқулық. Семей, 2010.
- 2 Сейдахметова А.С., Елшібекова Қ.Ж., Ізмаханова А.Қ. Кәсіпкерлік: оқулық. Алматы: Экономика, 2011 – 344б.
- 3 Куратко Д.Ф. Кәсіпкерлік: теория, процесс, практика [Мәтін] / ауд. М.Қыстаубаева, Б.Сабденәлиев, М.Сейітжаппарұлы [ж.т.б.] // Рухани жаңғыру. Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық.- Алматы, 2018.